

Yayın Geliş Tarihi: 28.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055647

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 151-165

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GÖÇÜN CİNSİYETİ VE GÖÇTE ÖTEKİ OLANLAR: KADINLAR

*Rabia Bahar ÜSTE**

Öz

Göçün cinsiyetinin araştırılması amaçlanan çalışmada, öncelikle tespit edilmek istenilen konu, bir cinsiyet ayrımı varsa, bu ayrımın kadını erkekten farklı kılan özelliklerin ne olduğunun ortaya konulabilmesidir. Konu, göç ve cinsiyet / göç ve toplumsal cinsiyet olmak üzere iki ayrı yönden değerlendirilmeye alınarak, göçü yöneten ve yönetilenlerin ilişkisi üzerine kurgulanacaktır.

Kadınların göç sürecinde nasıl bir güçlük yaşadığını öteki / ötekileştirme kavramları ve oluşabilecek stratejilerle anlatılmaya çalışılacaktır. Kadınların tarihsel göç serüveninde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel faktörler ile beraber, savaş, afet, ayrımcılık gibi önemli çok boyutluluğu olan alanlar geleceğe katkı sağlaması açısından incelenecektir. Göç eden kadınların deneyimi ile erkek göçmeninin deneyimlerinin arasındaki farklılıklar ve dezavantajlı faktörler gelecekte yaşanacak göç hareketleri ile ilişkilendirilecektir.

Göç erkek odaklı bir zihniyeti mi içermektedir? Göçün kadınları öteki olarak kırılğan bir konuma getirmesi ile ikincil konumunun pekiştirilmesi söylemi ne denli geçerliliği olan bir durumdur? Kadın göçmenin göç sırasında ve sonrasında hak ettiği yeri bulmasında kadınlara ve erkeğe verilmesi gereken roller nelerdir? Bu sorulara cevap aranacak olan çalışmada, göçün cinsiyeti ifadesi ile göç sürecinde kadınların birey olarak öteki kabul edilmeden toplumlarda yer alması tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Göç, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Öteki, Ötekileştirme.*

GENDER OF MIGRATION AND OTHER ONES IN MIGRATION: WOMEN

Abstract

In this study, which aims to investigate the gender of migration, the first issue to be identified is that, if there is a gender distinction, it can be revealed what the characteristics

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Üste, R. B. (2022) Göçün cinsiyeti ve göçte öteki olanlar: Kadınlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 151-165.

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID:0000-0002-2525-0968, rabia.uste@deu.edu.tr.

that make women different from men in this distinction. The subject will be evaluated in two different ways: migration and gender / migration and gender, and will be based on the relationship between those who manage and manage migration.

It will be tried to explain how women have a power relationship in the migration process with other / othering concepts and possible strategies. In the historical migration adventure of women, economic, social, political and cultural factors as well as important multidimensional areas such as war, disaster, discrimination will be examined in order to contribute to the future. The differences between the experience of migrant women and the experiences of male migrants and the disadvantaged factors will be associated with future migratory movements.

Does immigration involve a male-oriented mindset? What is the validity of the discourse that migration puts women in a fragile position as the other and reinforces their secondary position? What are the roles that women and men should be given in finding their rightful place during and after migration? In this study, we will discuss the gender of migration and the role of women in the migration process in societies without being accepted as individuals.

Keywords: Women, Immigration, Gender, Other, Otherization.

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren bireyler, çeşitli nedenlerle buldukları yerden başka bölgelere geçiş yapmışlar ve bu durumda göç olarak nitelendirilmiştir. Göç, “bir yerleşim biriminden gruptan ya da belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey ve kitle hareketleri” (Dursunoğlu, 2018, s.155) şeklinde tanımlanmıştır. Göçün kadın açısından tarihi incelendiğinde, içinde değişik tarihi olayları barındırdığı ve düşünürlerin görüşleri ile bu tarihi olayların nasıl gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu düşünürlerin söyledikleri göç ve kadın konusunda yol gösterici olmaktadır.

Siyasal tarih açısından göçün incelenmesi, farklı bir bakış açısını getirebilecektir. Platon, “Devlet, tarihin diyalektik sürecinin sonu, ahlaki ilkelerin ve somut özgürlüğün gerçekleşmesidir. Devlet, “tanrının dünyadaki yürüyüşüdür”. Devlet, bireyin parçası olduğu bir bütündür. Tanrı kentinin yurttaşları yeryüzündeki konaklamaları sırasında kendilerini yurttaş ya da yabancı olarak görmek durumundadırlar. Yararlı bir işlevi yerine getirdiği için devlete itaat etmelidirler ancak bu, dünya barışını sağladığı için yaratılışın ereği ve aynı zamanda tek ve nihai toplum olan kentin yerine bir seçenek görülmemektedir” ifadesi ile devlet – toplum ilişkisinin önemini anlatır (Rowe, 2001, s.5-7). Augustinus, “... Roma uzun zamandır kurulu olan uygar bir yaşamın güvenliğini simgelemiştir. Roma yok olursa, ne güvende olabilir?” sözleri ile yerleşik düzenin önemi üzerinde dururken kadın ve erkeğe atıfta bulunmuştur (Coleman, 2001, s.61). John Locke, “çok genel olarak hükümetler ikiye ayrılır: Meşru ve gayri meşru hükümetler. Gayri meşru hükümetler (icraatları savaşa dayanan ve insanları yerinden eden), etkin zorlayıcı bir denetime sahip olmalarına karşın, uyrukları üzerinde etkin bir siyasal otoriteye sahip değildirler. Topraklarında doğal olarak

yaşayan insanlar özgür, rızası ile olmadan gelenler ise eşitlik ve özgürlüğe sahip değillerdir” ifadesi ile göçün kadın – erkek herkes için zorluklarını anlatır (Dunn, 2001, s.153-154).

Tarihi yolculuk içerisinde göç ve kadın konusu, Antik Yunan’da aile yani oikos ile açıklanmaktadır. Oikos hane halkı, Aristo’nun politika kitabının başında “gündelik ihtiyaçların karşılanması için doğa kuralları doğrultusunda oluşan topluluğa verilen ad” olarak yer almıştır. Oikos toplumun en küçük birimi ve temel taşıdır. Burada anne-baba-çocuk ve köleler bulunur. Köleler göç ederek gelen ve oikosa dahil edilenlerdir. Yunan aile yapısında özgür insanlarla kölelerin birarada yaşadığı sıklıkla kanıtlanmıştır (Bettalli, 2018, s.284). Bu durum, kadınların antik çağdan itibaren göç sonucunda özel alan içinde yer almalarını destekler durumdadır.

Aristo, insanlar için “iyi bir yaşam” sürmenin varoluş sebebi olduğuna karar vermiştir. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliğin ona sosyal gruplar oluşturma, topluluklar ve birliktelikler kurma imkanı sağlayan ve doğuştan gelen muhakeme gücü ve konuşma yeteneği olduğunu söylemektedir (Kelly, 2012, s.42). Aristo, iyi bir yaşamın kendi sosyal grupları ve toprakları içinde olacağını da vurgulamaktadır.

Göç, tarih boyunca insanları çok yönden etkilemiştir. Göç, insanların arkasında bıraktıklarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle “göçün tarihi insanlığın tarihidir” (Böhning, 1978, ss.13-14). Rousseau, “Uygarlığın düşüşe geçmesini, sözün artan nitelikteki figürleri ile resmetmeye çalışmıştır. İlkel insanın bana yardım et sözcüğünün, uygar insanın kendi özgürlüğünü genişletmek için bana yardım et diyenleri yerinden ettiğini” (Wokler, 2001, s.167) belirtmektedir. Özellikle 16. ve 19. yüzyıl sürecinde göçler genellikle Avrupa ve Afrika’dan Amerika’ya doğru olmuştur. Avrupalı göçmenler kadın – erkek Amerika’ya ulaşmayı başarmış olsalar da, Afrikalı göçmenlerin bu denli şansı olmamıştır. Afrikalı kadın göçmenlerin çoğu Amerika’ya ulaşmadan hayatlarını kaybetmişlerdir. Afrikalı erkek göçmenlerin Amerika’ya ulaşması kolay olmadığı bir gerçek olsa da, kadın göçmenlerin göç yollarında yaşadıkları olumsuzluklar yüzünden Amerika’ya ulaşmaları çok zor ve az sayıda olmuştur (Wallerstein, 2004, s.53). Rousseau, “toplumun var olan düzenine bel bağlamışsınız ve bu düzenin kaçınılmaz devrimlere gebe olduğunu düşünmüyorsunuz... krizler dönemine ve devrimler çağına yaklaşıyoruz... Bu durum aynı zamanda büyük kötülöklere yol açabilir” ifadesinde kadınların ve çocukların bu durumdan daha fazla etkilenebileceğinin de altını çizmiştir (Zabcı, 2012a, s.593). Düşünürün ortaya koymaya çalıştığı gerçek Fransız Devrimi ve sonrasında oluşabilecek göç dalgasının habercisi olmuştur. Fransız Devrimi ile iç ve dış göçleri, kadınların çocuklarla birlikte yaşadığı korkutucu boyuttaki olumsuzlukları tarih yazmıştır.

Bu yolculuklarda erkek göçmenlere gösterilen anlayış ve bakış açısı kadın göçmenlere sağlanmamıştır. Bunun nedeni olarak erkek göçmenlerin ucuz iş

gücünde daha yararlı olması gösterilmiştir. Aristo, “Özgür olmaları gereken köleleştirilen zamanın kölelik uygulamasını eleştirmiştir. İnsanlar doğaları gereği efendi olmaya eğilimlidir. Sahip ve köle etkili bir takım oluşturur. Sahip işini yaptırır, köle ise koruma ve üretimden pay alır. Bu ilişki hep var olacaktır” demektedir (Nicholson, 2001, ss.40-41). Hobbes, özgürlük teriminin çok geniş anlatılmı, iç savaşa yol açan nedenler arasında sıralamıştır. Buna göre Hobbes, “Batı’da yaşayan insanların sahte bir özgürlük anlayışında olduklarını iddia etmiştir. İnsanlar, birbirleriyle yaptıkları sözleşme ile haklarından yani özgürlüklerinden vazgeçerek, bağlayıcı bir hukuk sisteminin bulunduğu devlet durumuna geçmeyi tercih ederler ve devlete itaat edeceklerine dair söz verirler” demektedir (Ağaoğulları, 2012, s.453). Buradaki özgür kişileri ve devlete bağlı olarak kanunları kullanacak olanları erkekler olarak nitelendirmektedir.

Diğer bir düşünür Smith, “toplumlarda ticaret geliştikçe, adalet, savunma ve diğere hizmetler artı değeri tüketiyor. Ticaret toplumunun ciddi olan problemi eşitsizlikle beraber sınıf çatışmasını körüklemesidir. Tartışmaya açtığı kapitalist menfaatlerin birbirine ters düştüğü çünkü, toplumda kişi sayısı arttıkça kar oranı düşer. Özellikle toprak sahipleri karşısında işçilerin özellikle diğer ülkelerden göç eden işçilerin direnmeleri olanaklı değildir. Ticaret toplumunda toprak sahipleri tembelleşiyor; işçiler ise daha fazla iş yükü nedeniyle kişiliksizleşiyorlardı” ifadesi ile bu ortamda kadınların olumsuz yaşam koşulları ile mücadele etmeleri gerektiğini de belirtmektedir (Robertson, 2001, s.192).

17. yüzyılda İngiltere’de kadınlar, sadece ülkede yaşayanların değil, ülke dışından gelen kadınların da evle özdeşleşerek daha önce yerine getirdikleri birtakım mesleklerden dışlanmış ve üretimin dışında tutulmuşlardır. 1647 yılında İngiltere’de kadınlar verdikleri bir dilekçe ile “... erkekler savaş için evlerinden alınırken, kadın ve çocuklar darmadağın edilmektedir...Kadınlar gönderildikleri yerde de sessiz mi kalsınlar?...” sözleri ile göçün kadın üzerinde yarattığı geleceklere dair olumsuzlukları yönetimlerine iletmeye çalışmışlardır (Özgün, 2012, s.348).

Göç tarihi içinde, kadınların Avrupa’da 18. yüzyılda bir yerden diğer bir yere gidişleri sırasında yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri psikolojik şiddet ve baskı iken diğer yönden cinsiyetleri bakımından yaşadıkları olumsuzluklar etkin olmuştur. Bu yüzyıl içinde ulaşabildikleri ülkelerde ucuz birer iş gücü olarak görülmüş ve kadınların birçoğu çiftliklerde, ev işlerinde ve hatta maden ocaklarında çalışmışlardır (Castles & Miller, 2008, s.71-73-75). Aydınlanma felsefesi ile başlayan buluşlar, keşifler, icatlar göçün artmasını ve göç ile başlayan sorunları da birlikte getirmiştir. Sanayi Devrimi’nin getirisi olan sorunlar göç sorunları ile bütünleşmiş karmaşık bir hal almıştır. Aydınlanma felsefesi ile karmaşık yapı içindeki durumda özellikle 18. yüzyılda Avrupalı göçmenlerin %28’i kadındır (Gabaccia & Zanoni, 2012, ss.204-213).

19. yüzyıldan itibaren ülkeler politikalarını yeniden şekillendirirken, ülke yönetiminde olanların ucuz iş gücü amacı ile göçmenleri çalışma yaşamında kabul

etmişlerdir. 18. ve 19. yüzyılda savaşlar, savaş göçmenlere dönük politikaların oluşmasında etken olmuş, ekonominin dünyadaki seyri göçmenler ve kadın göçmenlere yüklenmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren dünyada göç edenlerin özellikle Avrupa'ya göç edenlerin kadın olarak oranı %38 olarak belirlenmiştir. 20. Yüzyılın başında özellikle I. Dünya Savaşı ile bu oran %40'ların üzerine çıkmıştır (McKeown, 2005, s.830).

1885 yılından itibaren Berlin Konferansı ile Afrika kıtasına yerleşen ve paylaşan Avrupa, Afrika'dan kadın - erkek göç ettirdikleri insanların uygarlık tarihini, krallıklarını ve yönetim anlayışlarını da ortadan kaldırmak istemişlerdir. Kökü çok eskiye dayanan XVI. yüzyılda Amerika kıtasının değerlendirilmeye başlanması ile Avrupa'nın tek başına başarması olanaklı olmayan zenci köle ticareti insanlığın gördüğü büyük göç dalgalarından biri olarak kabul edilmektedir. Kara Afrika, Avrupa'dan çok önce demiri işlemiş ve silah yapmaya başlamıştır. Kalay işçiliği ile demir işçiliğinin gelişimi Avrupa'yı şaşırtmış ve korkutmuştur. Göç ile başlayan süreç özellikle kadınların ülkelerindeki itibarlarının yerle bir olmasını beraberinde getirmiş götürüldükleri ülkelerde kötü muamele ile karşı karşıya kalmışlardır (Braudel, 2001, s.160). 18.yüzyılda Çin, tabanında geniş olarak fakir köylüler ve sefil kentliler kitlesi nedeniyle bu koşullarda kadınlar, olumsuz hayat şartlarından çocukları ile birlikte etkilenmişlerdir. Aynı toplumda, köleler geniş bir yer tutmuştur. Köleler, büyük sefaletin ve önlenemez aşırı bir nüfusun oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Çin, 1908 kararname ile köleliği kaldırmış ve kadınların çocukları ile iyi bir yaşamı hak ettiklerini kabul etmiştir (Braudel, 2001, s.229).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Amerika, İngiltere ve İskoçya çok ülkeden göçmen kabul etmiştir. Göçmenlerde yaşanan en belirgin özellik geçmişleri ile olan bağlarını kesmelerinin istenmesidir. Özellikle kadınların çocuklarının geleceği için Amerika gitmeleri ve bu ülkeyi benimsemeleri adına geçmişle olan bağlarını koparmaları tarih sayfalarındaki yerini almıştır (Braudel, 2001, s.518). Kadınlar açısından göç tarihine bakıldığında, Habermas'ın ifadesi (Zabcı, 2012b, s.118) ile kadınlar göç sonrasında kamusal alana çıkamayanlar olarak tanımlanmıştır. Kamusal alanın sosyal yaşantı için gerekli, herkese açık mekanlar olduğunu ifade eden Habermas ancak özel alanın dışında olan kamusal alanların, göçmen kadınlara açık olmadığını, göçmen kadınların özel alanlarla sınırlı kalarak yaşamlarına devam etmelerinin istendiğini işaret etmiştir.

Göç ve Cinsiyet

Toplumlarda, biyolojik olarak bir cinsiyet ayrımı söz konusudur. Bu durum cinsiyetler açısından genetik özellikleri tanımlamaktadır. Her toplumun kadın ve erkeğe kendi pencerelerinden baktığı bir gerçekliktir. Bunun sonucunda, her toplumda kadının ve erkeğin anlaşılması birbirinden farklılıklar gösterir. Bunlar, kimi zaman hukuki, kimi zaman siyasi, kimi zaman sosyo-ekonomik farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçler sonucunda, kadın ve erkeğin cinsiyet bağlamında görev ve ödevlerinin ortaya konulmasında “siyaset sosyolojisi” ve “siyaset psikolojisi” açıklayıcı olmuştur. (Saraçoğlu, 2012, s.501). Örneğin, ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin içerdiği tahakküm ilişkilerinin gündelik hayatta, söylemsel kalıplarda ve kültürel kodlardaki durumunu vurgulayan ve siyaset denilen kavramın kapsamını bu tahakküm ilişkilerini içerecek şekilde genişleten feminist hareket, toplumun sayısallaştırabilir ölçeklere hapsetmenin yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Siyaset sosyolojisinin gelişimi ile toplumlarda, göç ve cinsiyet konusu cinsiyetler bağlamı üzerinden okunmuştur. Her konuda olduğu gibi, göç ve cinsiyet konusunun ön plana çıkarılması için “kadın çalışmaları” alanı bir disiplin olarak 1970 yılından itibaren dünyada disiplinlerarası incelemeler için yerini almıştır (Saraçoğlu, 2012, s.501).

Kişinin “ben kimim?” sorusuna verdiği cevaplar onun kimliğini oluşturur. Cinsiyet kimliği kişinin kendisini kadın ve erkek olarak tanımlamasıdır (Dökmen, 2012, s.28). Göç gibi insan yaşamını derinden etkileyen tarihi bu olayın kadın ve erkekler üzerinde cinsiyet kimliği açısından önemi bulunmaktadır. Fried, her konuda dil ve cinsel kimliğin bir arada ortaya çıktığını bunun da bir tesadüf olmadığını öne sürmektedir. Yine düşünüre göre, toplum içinde kadınlar, kabul edilemez iki seçenikle karşı karşıya kalırlar, ya kadınlar gibi konuşacak ve kadınsı davranacak ancak irrasyonel olacaklar ya da erkekler gibi konuşacak rasyonel davranacaklardır. Erkeklerin tarih boyunca bir çok olayda her yönüyle hakimiyet kurmalarının bir nedeni de, dil üzerindeki kontrolleri ve dile bağlı gelişen söylemlerle yönlendirmeleri kolaylıkla yapabilmeleri olarak gösterilmiştir (Hekman, 2016, s.61). Göç sırasında ve göç sonrasında erkeğin kendisini ifade edebileceği ortamı bulması kadına göre onu şanslı kılmıştır.

Göç sırasında kadın - erkek herkese eşit şansın sağlanabilmesi için uluslararası birçok örgüt projeler üretmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), göç sırasında oluşabilecek şiddete karşı bireyi ve toplumu kontrol altında tutmak amacı ile fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik düzeylerde orantısız güç ortaya koymanın neden ve sonuçları üzerinde durmuş ve özellikle kadınlarla çocukların olumsuz davranışlara maruz kalmasını önlemek için çalışmalar başlatmışlardır (Sezer, 2018, s.246). Uluslararası örgütler göç sırasında yaşanan eşitsizlikleri ve sonrasında özellikle kadın olarak yaşanılabilir durumları önlemek için projeler geliştirmeye çalışmış olsalar da başarı oranının düşük olduğu ortadadır. Ekonomik ve çeşitli fırsatlar açısından eşitsizlikler göç dendiğinde kadın - erkek herkes için geçerli olmasına rağmen, tarih boyunca kadınları daha fazla olumsuz olarak etkilemiştir (Dursunoğlu, 2018, s.156).

Geleneksel olarak, göç sonrası kadınlar, temizlik, bakıcılık ve hemşirelik gibi işlerle uğraşmışlardır. Bu bağlamda kadın göçü şu bölgeler arasında yoğun yaşanmıştır. Güneydoğu Asya’dan petrol zengini Orta Doğu’ya ya da Doğu Asya kaplanlarına, eski Sovyet Bloku’ndan Batı Avrupa’ya, Meksika ve Orta Amerika’dan ABD’ye ve Afrika’dan Avrupa’nın değişik yerlerine olmuştur.

20.yüzyıl ve 21. yüzyılda da dünyadaki yoksulluk, kadınları denizaşırı ülkelerde iş aramaya yöneltmiştir. Göçmen kadınlar, evlerine gönderdikleri paralarla ailelerini desteklemede önemli rol oynamaktadırlar (Heywood, 2012, s.506). Cinsiyetler açısından bakıldığında, aynı zamanda göç kadınlar için, ailelerine destek olabilecekleri bir geleceğin de adı olmuştur.

Göç ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumlar, toplumsal bütün itibarıyla her iki cinsiyete bölünmüş ve genellikle hiyerarşik işlevler vererek biyolojik farklılaşmayı belirleyen bir yapı oluşturmuşlardır. Bu toplumsal yapı, dişiye bir kadına dönüştürecek “kadın” adına toplumsal cinsiyeti dayatırken, erkeğe ise onu toplumsal bir erkeğe dönüştürecek “erkek” adına toplumsal cinsiyeti dayatır (Özgün, 2012, s.356). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumda üstlenmiş oldukları işlerin ve yerine getirdikleri rollerin doğal ve kendiliğinden bir iş bölümünün sonucu olmaktan çok, kültürel olarak belirlenmiş öğrenilmiş ve zaman içinde değişebilir olduğunu gösteren bir ifadedir. Göçün toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri ile toplumsal cinsiyetin göç üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek açısından şu sorulara cevap bulmak önemlidir. Kim ne yapıyor? Kim neye, hangi kaynağa sahip? Kim karar veriyor? Nasıl karar veriyor? soruları göçün geleceği ve toplumsal cinsiyetin kültür üzerindeki etkileri bakımından da önem taşımaktadır (Özgün, 2012, s.356).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının kadın – erkek olarak tanımladığı biyolojik farklılıkların yanında toplumda kadın ve erkeğin yüklendiği görev ve sorumlulukları anlatmaktadır. Cinsiyetin toplumsal süreçleri; cinsiyet bölünmeleri ve bunlara eşlik eden normlar, rol beklentileri, sosyo-ekonomi, aile, devlet, kültür gibi toplum kurumları ile din ve hukuksal yapılar gibi toplumsal cinsiyet düzeni kanalları ile oluşur (Lorber, 2011,s.20).Toplumsal kültürün desteklediği toplumsal cinsiyet kavramı, bu kültür doğrultusunda göç ve kadın konusuna farklı bakabilir.

Göç ve toplumsal cinsiyet açısından oluşturulabilecek modeller, bu konudaki tek tiplilik algısının kaldırılmasını da beraberinde getirebilir. Modeller, bir sistem içinde bağlantıları olan tezlerin bir bütünü durumundadır. Hilsman’a göre model oluşturma, neden - sonuç ilişkilerini açıklamakta son derece başarılı bir yöntemdir. Singer ise, modelin bunların dışında iki işlevi daha olduğunu belirtir (İşyar, 2013, ss.28-29): Birincisi, araştırılan olguların ne olduğunu, ikincisi ise, bunun gelecekte ne olacağını kestirimi ile ilgilidir. Buna bağlı olarak Nozick,” bireylerin hakları vardır ve bu hakların çiğnenmemesi için hiçbir kimsenin ya da hiçbir grubun onlara yapamayacağı şeyler vardır ve toplum bunlara saygılı olmak zorundadır” diyerek göç konusunda da kadının saygınlığına vurgu yaparak konuyu ifade eder (Kymlicka, 2016, s.150).

Robert Cox ve Stephen Gill ise, “uluslararası hegemonyanın kuruluşu sadece ekonomik ve askeri potansiyellere bağlı değildir. Dünya düzeni ile ilgili olarak evrensel olduğu varsayılan ideolojik değerler bütünü de dikkate alınması gerekliliğidir. Devletlerarası ilişkilerde sömürüye dayalı üstünlük biçimleri

ideolojik ve kültürel alanlardaki önderlik duygularıyla desteklenmedikçe hegemonik etkinlik sağlanamaz. Göçler sonrasında ideolojik-politik ilişki içinde toplumların kadınlara bakış açısı erkeklerden farklı olarak gelişmiştir. Toplum kültürlerinin kadınların adaptasyonlarını sağlamada erkekler için ortaya koydukları uğraşların gösterilmediği, toplumun dönüşüm dinamiklerinde yeterince göç eden kadınlara yer verilmediği, modern toplum yapıları içerisinde gözlemlenmiştir” açıklamaları ile toplumsal kültürün toplumsal cinsiyeti nasıl etkilediğini de ortaya koymaktadırlar (Yetiş, 2012, s.97).

20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyılın başlarında siyaset felsefesinde yöntemsel ve epistemolojik tartışmalar, aynı zamanda göç ve toplumsal cinsiyet konularını karşımıza getirmektedir. Modernitenin getirdiği belirgin özelliklerin arasındaki ikilemlerin halen çözüm bekleyen sorunları çözmediğini, onlardan birinin de göç ve kadın konusu olduğunu vurgulamaktadırlar. (Gambetti, 2012, s.486). Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında kadın göçmenler, göç sırasında ön planda olmalarına rağmen göç ettikleri yerde nitelikleri dışında işlere ve yaşam şartlarına zorlanabilmektedirler. Küreselleşme baskıları bu çerçevede, cinsiyet temelli iş bölümünün küresel anlamda tekrar tanımlanmasının gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tanımın dışına çıkılmadığı takdirde, gelişmiş ülkelerde varlıklı ve orta gelir grubundaki ailelerin çocuklarına bakıcılık ve ev işlerine yardım eden kadınlar, göç ettikleri ülkelerde de özel alan ile sınırlı bir yaşam kurabilmekte ve bunun ötesinde bir yaşamı sağlayamamaktadırlar (Heywood, 2012, s.507).

Göç, Ötekilik ve Kadın

Her göç tarih içinde bir zorunluluktan doğmuştur. Bu zorunluluk içinde, öteki, birbirine farklı olan ya da farklı kabul eden nitelikleri içermektedir. Normlar hiyerarşisi içinde bakıldığında, toplumsal limitlerin dışında kalanlar ve kaldıkları düşünülenler “öteki” olarak ifade edilmektedirler. Göçün felsefesi üzerinden bir okuma yapılırsa, kimlik kavramı ve benliğin kendisinden farklı olanı tanımlaması bununla birlikte bir ayrımı getirmesi ile cinsiyet üzerinde daha fazla yer kapsadığı (Devrani, 2017, s.927) görülmektedir. Göçler, yaşanan toplumlardan bir başka yere gidişi anlatırken “yabancılaşma” ve “yalnızlaşma” kavramlarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle kadın açısından bakıldığında, kültürel değerler ve roller içinde kaybolduğu, bir süre sonra kaybolduğu değerler içinde kendisini yalnız ve güçsüz hissettiği görülmektedir (Aziz, 1992, s.254).

Kadın kavramının, erkeğin ötekisi olarak anlatımı, kadının somut gerçekliklerinden soyutlanması ile mümkün olmuştur. Burada kadının ötekiliği, kadının kendi farklılığı olarak tanımlanan bir öznelik değildir, kadın erkeğin karşıtı olmaya indirgendisinde öznellikten dışlanmış, öznenin ötesi olarak konumlandırılmıştır (Yazıcı, 2016, s.57). Her konuda olduğu gibi, göç edenler arasında gidilen yerde öteki kabul edilen yine kadındır. Göçte öteki kavramı 19. ve 20. yüzyılda kimlik kavramı ve benliğin kendisinden farklılıkları olarak belirtilirken, 21. yüzyılda göçte farklı olanlar “öteki” olarak açıklanmaya başlamıştır (İçduygu, v.d. 2009, s.46). İçinde bulunduğumuz yüzyılın göçte sorun

olarak tespit ettiği öteki kavramı göç sırasında yaşama tutunmaya çalışan ancak bu sırada dışlanma ya da görmezden gelinerek olumsuzluklara maruz kalanlar olarak ele alınmaktadır.

Göçün öteki kabul ettiği kadınlar, göç ettikleri toplumdan dışlanmalarına, kültürel açıdan adaptasyonlarının erkeklerden zor olmasına, eğitim olanaklarının kısıtlanmasına, sağlık hizmetlerine ulaşmada zorluk çekmelerine, güvenlik sorunu ile toplumların oluşturduğu ikircikli bir yapı sonrasında ulaşamayacakları bir kadın - erkek eşitliği sorununa uzanan bir dizi olumsuz durumu yaşamaktadırlar. Bu yaşanan olumsuz durumun, yeni toplumun kadın ve göçmene ya da kadın göçmene bakış açısı bakımından etkileri, toplumlar bakımından eşitsizlikleri arttırmaktadır. Burada doğru olan, göç sırasında ve sonrasında kadının ötekileştirilmesinin normalleştirilmesinden kaçınılmasıdır. Göç konusunda, kadının ötekileştirilmesinin normal hale bürünmesi zihinlerin bir tarafında öteki olarak görülen kadının zorlanmasına veya kadınlara güç kullanılarak istenilenlerin yaptırılması konusunda kuvvetli bir ihtimali ortaya çıkarabilmektedir (Kymlicka, 2016, s.150).

Rawls'a göre, en önemli haklardan biri toplumun kaynaklarında belli bir paya sahip olabileme hakkıdır. Nozick'e göre ise, kişinin kendi üzerinde sahip olduğu haklardır. Yani kendi kendisine sahip olma hakkıdır. İnsanın kendi kendisine sahip olması düşüncesi, sahip olunabilecek ayrı bir "ben" olduğu izlenimini yarattığı için ilk bakışta tuhaf gelse de kendi kendinin sahibi olma düşüncesindeki "kendi"nin tümü ile dönüşlü anlamından kaynaklanan bir önemi vardır. Kendi kendinin sahip olma düşüncesinin temeli kölelikle bir karşılaştırmaya gidilerek anlatılabilir. Kendi kendinin sahibi olmak köle sahibinin köle üzerinde sahip olduğu haklara, insanın kendi kişiliği üzerinden sahip olmasıdır (Kymlicka, 2016, s.152).

Rawls, 20. yüzyılda, liberal demokrasinin kamusal alan ile özel alan arasında yaptığı ayrıştırmanın ötesine geçilmesini savunur. Rawls'un teorisi her ne kadar bireyci bir anlayış üzerine inşa edilmiş olsa da düşünür kamusal /siyasal alanın özel alanı düzenleyebileceğini belirtir. Fishkin ve Habermas gibi yazarlar demokratik karar alma sürecinde çoğunluğun fikrinin yanında karar alma öncesindeki tartışma ve müzakere süreçlerinin önemini altını çizmişler, bireylerin daha etkin olarak karar alma süreçlerine katılmalarının olanaklarının aranmasında demokrasinin rolünü tartışmışlardır. 20. yüzyılda göçün insanlar için güçlüğü yanında, özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasında uluslararası karar mekanizmalarının etkinliğine de işaret etmişlerdir (Uslu, 2012, s.134).

Kadın – erkek olarak tüm insanlar, özsaygıyı birbirlerine yaratılışları gereği göstermelidirler. Evrensel özelliklere göre insanlar, ötekilerini oluşturmaktan sürekli olarak kaçınmaları gerekmektedir (Douzinas, 2014, s.242). Latince "aynı olma,özdeş olma" anlamına gelen identitas kelimesinden türeyen kimlik (identity) kavramı, insanlığın sosyal bir varlık olmasının doğal sonucu olarak toplumsal bir

olgu olarak belirlemektedir. Kimlik, bireyin kendini toplumsal bir kategori olan grupla ve grubun baskın değerleriyle özdeşleştirilmesi anlamına gelmektedir (Erdenir, 2010, s.14). Bu anlatımla, kadın göçmen olarak öteki olan değil, herkes gibi güvenli bir ortamda eşit haklara sahip olarak yaşayan bir birey olmalıdır.

Göçün Cinsiyetlere Yüklediği Roller

Toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın ve erkeğe yüklenen roller, kadın ve göç konusunda da karşılık bulmaktadır. Kadın sadece özel alanla tanımlanamaz. Özel alanda olması da hiçbir zaman kadını diğer alanlardan geri bırakmaz. Kadın-erkek birarada yaşamak toplumsal başarı için bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların ve erkeklerin toplumdaki rollerini güven içinde üstlenmeleri toplumdaki gördükleri karşılıklarla da ilişkilidir (Negiz & Üçer, 2012, ss.18-19). Toplumlar, kadın – erkek birlikte mücadele etmekte ve toplumsal olaylara duyarlılığı arttırmaya çalışarak gelecek nesilleri yetiştirmek için çaba göstermektedirler.

Toplumun kadın ve erkek olarak cinsiyetlere yaklaşımı birbirinden farklıdır. Toplumlar, kadın ve erkeğe kültürden başlayarak, davranış yöntemleri, görev ve sorumluluklar çerçevesinde farklı roller verirler. Genellikle kadınların özel alanda görevleri üstlenmesi ve kamusal alana çıkmalarının zor olması görev dağılımındandır. Oysa, erkek, sosyal alana çıkarak olanakları elde edebilen ve bunu kamusal alanda değerlendirme şansı yakalayan, bu arada özel alan dışında yaşama dair sorumlulukları olan kişi konumunda bulunur. Özel alan ve kamusal alanda farklılıklar yaşayan kadın ve erkekte doğrudan olarak istenen toplumsal davranışlar, tutumlar, eylemler birbirinden farklıdır (Kaypakoğlu, 2004, s.3). Göç sırasında ve sonrasında varılan toplumların kadın ve erkeğe yüklediği rollerde bu farklılıkları içermektedir. Göçün kişiler ve toplumlar üzerinde en az olumsuz etki yaratmasında, göç edilen toplumların liderlerinin etkilerinin yoğun olduğu yapılan çalışmalarla güçlendirilmiştir. Liderlerin, göç edenler ile toplumları arasında, uzlaştırmada ve anlaşmalarını sağlamada etkin rol oynamaları içinde bulunduğumuz yüzyılın beklentilerindedir (İşyar, 2013, s.282).

Yönetimlerin göç edenlerle, göç alan toplumlar arasında oluşturabilecekleri işbirliği çabaları kadınlar açısından toplumsal ilişkilerde olumlu sonuçlanabilecek olguları karşımıza çıkarabilecektir. Kadınlar göç bağlamında ele alındığında, doğanın güçlü yönlerini kendilerinde taşımaları ile gittikleri topluma da olumlu yansımaları sunabileceklerdir. Örneğin: Aileyi ve çocuklarını birarada tutmaya çalışan kadınlar göçün getirdiği ağır yüklerle birlikte geleceğe dair umut olmada önemli bir faktördür. Göç ettikleri yerlerde toplumsal rollerin daha iyi gelişebilmesi, kadınların ve yetiştirme mücadelesi içinde oldukları çocuklarının sağlıklı bireyler olması ile ilintilidir (Giddens, 2013, s.280). Bu bağlamda, kadınların göç sırasında ve sonrasında yaşayabileceği konular insan hakları bağlamında, Avrupa Topluluklarını kuran Paris ve Roma Antlaşmaları'nda detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Avrupa Birliği içinde temel hak ve özgürlüklerin korunması Adalet Divanı'nın hukuka saygıyı sağlama misyonu çerçevesinde

geliştirdiği içtihatlarla gerçekleştirilmiş, topluluk kurumları da kabul ettirdikleri bildirelerle insan haklarına saygılarını sıklıkla ifade etmişlerdir (Karakas, 2001, ss.708-711). Avrupa Birliği'nde, göçmen kadın ya da erkek olmasının ötesinde insan olarak nitelendirilerek ele alınmış ve uluslararası sözleşmelerle kadın-erkek herkesin hakları korunmaya çalışılacağı bildirilmiştir.

Göç yolunda kimsenin mağdur olmaması, uluslararası sözleşmelerde "Küresel Adalet" kavramı içinde açıklanmıştır. Küresel adalet, insanların birbirlerine belli bir topluluğun üyesi olarak değil, insan olarak yaklaşması gereğini emreden evrensel ahlak ilkeleri fikridir. Bir şeyin adaletle ilgili bir mesele olduğunu söylemek onun bir ödevi içerdiğini söylemektir (Nardin, 2012, ss.392-393). Küresel adalet arayan dünya, ekonomik küreselleşme ile "göçün kadınlaşmasına" öncelik vermiştir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınlar göçte en çok etkilenenler olarak kabul edilmektedir. (Heywood, 2012, s.505). Genel olarak, göç kadına daha çok özel alanda çalışma sunarken, yine göç erkelere özel alanın yanında kamusal alanda da olanaklar tanımaktadır.

SONUÇ

Göç ve kadın sözcüklerinin birleştirilmesi, insanlığın tarihi kadar eski olan bir gerçeğin içinde cinsiyet, cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyetin nasıl ele alındığının incelenmesi bakımından dikkat çekicidir. Göç kadınları aynı zamanda kadınlarda göçü etkilemektedir. Göçün etkisi sadece kadınlara olmamakta aynı zamanda çocukları ve yaşlıları da öncelemektedir. Kadınlık ve erkeklik rolleri, göç gerçeğini dün olduğu gibi gelecek yıllar hatta yüzyıllar boyunca cinsiyetlerin karşısına çıkaracaktır. Toplumların kültürel olarak, kadına ve göçmen kadınlara olumlu bakışı, yasal ve toplumsal kurullarla güvence altına alınarak, gelecek nesillere örnek teşkil etmelidir.

Kadınların göç hareketleri hayatlarının tehlikeye girmesine yol açacak ölçüde yüksek riskler barındırmaktadır. Bu noktada, geçirdikleri olumsuz yolculuklar yüzünden, kadınların göç sonrası yaşamlarında hayata yeniden uyum sağlayabilmeleri için, psikolojik ve sosyolojik destek almaları şart görünmektedir. Göçte öteki olmanın zorluklarının sorgulanması, multidisipliner çalışmalarla desteklenmelidir. Göçte ötekileştirme kavramı, toplumların gelişimi, değişimi ve güvenliği bakımından daha net bir biçimde ele alınmalıdır. Kendisini öteki olarak hisseden kadının göçmen olarak direnci düşecektir. Kadının direncinin düşmesi, aile birliğinin direncinin düşmesi anlamına gelecektir.

Göç içerisinde birçok unsuru barındırır: İnsan hakları, demokrasi, çokkültürlülük, hukuk gibi. Göçmenlerin cinsiyet açısından ötekileştirilmemesi aynı zamanda göç ettikleri toplumda öteki olarak konumlandırılmaması ülkelerin geleceği açısından önem taşımaktadır. Göç edenlerin geldikleri ülkeleri dolayısıyla toplumu kabul etmeleri ve kabul görmeleri, gelecek açısından güvenli bir dünya için bir gerekliliktir. Dünyanın gelecekteki barışı, bir yönü ile barışçıl göçlere dayanmaktadır. Her ne kadar göç konusunda büyük hassasiyet gösteren ülkeler olsa

da, kimi zaman iklim faktörleri, kimi zaman doğal afetler, kimi zaman savaşlar, kimi zaman eğitim, kimi zaman istihdam ya da salgın hastalıklar gibi nedenlerle yaşanan göç dalgalarından tamamen izole olmak olanaklı değildir

Göçe yön verenlerden önemli bir unsurun kadınlar olduğu unutulmamalıdır. Bu konuda, kadınların pasif bir özne olarak görülmesi ve algılanması göç konusunda varılacak sonuçlarda yanlıgıların olmasını birlikte getirebilecektir. Göç her zaman istenen ve planlanan bir şekilde gerçekleşmediği için, zorunlu hallerde göçü yöneten ve göç sonrasında gidilen yerlerde yeni bir yaşamı inşa eden temel unsurun başında kadınların olduğu gözardı edilmemelidir. Sosyal alana çıkmada zorlanan bir kadının savaş, doğal afet gibi nedenler sonucunda göç etmek zorunda kalması, özellikle çocukları başta olmak üzere yaşlılarla birlikte gösterdikleri mücadele toplumlara örnek olmalıdır. Kadınların göç ettikleri toplumlarda kabul görmeleri, yetiştirecekleri nesiller bakımından da önem taşımaktadır. Göç konusunda uluslararası alanda kadınlara yönelik olarak yapılacak her türlü yenilik ve iyileştirme çabası, insanlığa olumlu yönde yansıtacaktır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları M. A. (2012). Spinoza ve Locke: Siyasal özgürleşmeden bireysel özgürlüğe, *Batı'da siyasal düşünceler*, M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss.180-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aziz, A.(1992). Kadın ve yabancılaşma, Türkiye'de kadın olgusu (ss.27-37), N. Arat (Der.), *Türkiye'de kadın olgusu* içinde (ss.27-37). İstanbul.:Say Yayınları.

Braudel, F. (2001). *Uygarlıkların grameri*, M.A. Kılıçbay (Çev.), İstanbul:İmge Yayıncılık.

Bettalli, M. (2018). Antropoloji ve toplum, U. Eco (Der.), *Antik Yunan* içinde (ss.220-290). İstanbul:Alfa Yayınları.

Bohning, W. R. (1978). International migration and the western world: past present future. *International Migration/Migrations*. 16(1), 11-22.

Castles, S. & Miller, M. J.(2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Coleman, J. (2001). St Augustinus siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri*, İstanbul:Alfa Yayınları.

Devrani, A. (2017). *Medyada "Öteki"nin Temsili: Etnik Komediler*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5 (2), 926-949.

Douzinias, C. (2014). Kimlik, tanınma, haklar: Hegel bize insan hakları ile ilgili ne öğretebilir?, F. Mollaer (Der.), *Kimlik politikaları* içinde (ss.206-242), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Dökmen, Z.Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dunn, J. (2001). John Locke, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşünceler tarihi* içinde (ss.150-165), M. Türkkahraman (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

Dursunoğlu, İ. (2018). *Siyasal davranış göç olgusu üzerinden bir karşılaştırma*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Erdenir, B.F.H. (2010). *Avrupa kimliği Avrupa Birliği'nin yarım kalan hikayesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Gabaccia, D., & Zanoni, E. (2012). Transitions in gender ratios among international migrants, 1820–1930. *Social Science History*, 36(2), 197-221.1912. *Nationalities Papers*, 28(1), 29-43.

Gambetti, Z. (2012). Siyaset Bilimi ve Felsefe, G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.475-489), Yordam Kitap: İstanbul.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, C. Güzel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları

Hekman, S.J (2016). *Toplumsal cinsiyet ve bilgi postmodern bir feminizmin öğeleri*, B. Balkız & Ü. Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Heywood, A. (2012). *Küresel siyaset*, N.Uslu & H.Özdemir (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.

İçduygu, A. Ender, S. & Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Proje Raporları*, 1/2014.

İşyar, Ö.G. (2013). *Karşılaştırmalı dış politikalar*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Kaypakoğlu, S. (2004). *Toplumsal cinsiyet ve iletişim*. İstanbul: Naos Yayınları.

Karakaş, I. (2001). Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde İnsan Hakları Sorunsalı, F.Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (ss., 703-715). İstanbul: Der Yayınları.

Kely, P. (2012). *Siyaset kitabı*, T.Sadak (Çev.), Alfa Yayınları:İstanbul: Alfa Yayınları.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*, E. Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lorber, J. (2011). *Gender inequality, feminist theories and politics*. New York: Oxford University Press.

Mckeown, A. (2005). Global Migrations in Modern Time. W.H.McNeill, J.H.Bentley, D.Christian, D.Levinson, J.R.McNeill, H.Rouup ve J.P. Zinsser (Der.), *Berkshire Encyclopedia of World History (Vol III)* içinde (844-849). Massachusetts: Berkshire Publishing.

Nardin, T. (2012). Uluslararası siyaset teorisi, M.A. Ağcan (Çev.),S. Burchill (Der.), *Uluslararası ilişkiler teorisi* içinde (ss.371-400). İstanbul:Küre Yayınları.

Negiz, N. & Üçer, N. (2012). Yerel siyasette seçilmeyen kadın:2004-2009 mart seçimleri düzleminde analitik bir inceleme, *Çağdaş yerel yönetimler dergisi*, 21 (2):1-25.

Nicholson, P. (2001). Aristoteles, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 30-50). İstanbul: Alfa Yayınları.

Özgün, Y. (2012). Feminizm. G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.331-347), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Robertson, J. (2001). Adam Smith, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 190-210). İstanbul: Alfa Yayınları.

Rowe, C. (2001). Platon, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 3-25). İstanbul: Alfa Yayınları.

Saraçoğlu, C. (2012). Siyaset Bilimi ve Sosyoloji, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.489-505), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Sezer, I. (2018). Kadına şiddete hayır, A. Altay (Der.), *Sosyal sorumluluk projelerinde fotoğrafların rolü aile araştırmaları* içinde (ss.230-250). Bursa: Ekin Yayıncılık.

Wallerstein, I.(2004). *21.yy'da siyaset*. T. Doğan & E. Abadoğlu (Çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wokler, R. (2001). Jean-Jacques Rousseau, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 160-190). İstanbul: Alfa Yayınları.

Uslu, A. (2012). Demokrasi, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.123-139), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Yazıcı, Ç. (2016). Toplumsal Cinsiyet ve Irk Kesişimlerinde Çoğulluğun İmkanını Düşünmek. Z. Direk (Der.), *Cinsiyeti Yazmak* (ss.55-56). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yetiş, M. (2012). Hegemonya, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.87-99), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Zabcı, F. (2012:a). Halk: Devrim, M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss.590-615). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zabcı, F. (2012:b). Kamusal Alan, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.109-123), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.